

Qaxramon ALMANOV,
 GulDU "Tarix" kafedrası dotsenti
 E-mail: almanov20111988@gmail.com
 Tel: (95)599 40 50

O'z FA MAM katta ilmiy xodimi, t.f.d. G'.B.Boboyorov taqrizi asosida

SOME COMMENTS ON THE ETHNO-ICONS OF THE JIZZAKH OASIS

Annotation

In the article, some ethnonyms that are common in the Jizzakh oasis, as well as the connection of ethnonyms with some clans and tribes in Uzbekistan, their etymology, meaning, and the collection of such clan-names that have been forgotten to this day cloak, collection, place names named with these ethnonyms are scientifically analyzed by the author.

Key words: Jilonli (snake), jilontamgali (snake-marked), kulon, aqbura, karabura (bura-buvra-bugra - unharnessed male camel), crow, shaghal (jackal-chiyabori), goat, horse, ox, camel, wolf, ungulate, erganak, abdal Argın, Akhtachi, Achchi, chirq, bell, Abuz, Baganali, Kharakana.

НЕКОТОРЫЕ КОММЕНТАРИИ К ЭТНОИКОНАМ ДЖИЗАКСКОГО ОАЗИСА

Аннотация

В статье рассмотрены некоторые этнонимы, распространенные в Джизакском оазисе, а также связь этнонимов с некоторыми родами и племенами в Узбекистане, их этимология, значение, а также сборник таких родоименных, которые до сих пор забыты, коллекция, топонимы, названные этими этнонимами, научно проанализированы автором.

Ключевые слова: Джилонли (змея), джилонтамгали (змеиный), кулон, акбура, карабура (бура-бувра-бугра - распряженный верблюд-самец), ворона, шагал (шакал-чйабори), козел, лошадь, бык, верблюд, волк, копытное, копытное, эрганак, абдал аргин, ахтаци, аччи, чирк, колокольчик, абуз, баганали, Харакана.

JIZZAX VOHASIDAGI ETNOOYKONIMLAR TO'G'RISIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Annotatsiya

Maqolada Jizzax vohasida ko'p uchraydigan ayrim etnonimlar, shuningdek, etnooykonimlarning O'zbekistondagi ba'zi bir urug'-qabilalar bilan bog'liqligi, ularning etimologiyasi, ma'nosi va bugungi kunga kelib unutilib borayotgan bu kabi urug'-aymoq nomlarini to'plash, yig'ish, shu etnonimlar bilan atalgan joy nomlari muallif tomonidan ilmiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Jilonli (ilonli), jilontamg'ali (ilon-tamg'ali), qulon, oqbura, qarabura (bura-buvra-bug'ra - bichilmagan erkak tuya), qarg'a, shag'al (shaqal-chiyabo'ri), echki, taka, xo'kiz, tuya, bo'ri, tuyuqli, so'loqli, erganak, abdal, arg'in, axtachi, achchi, qirq, qo'ng'iro't, abuz, bag'anali, Xarakana.

Kirish. O'zbek xalqi tarkibidagi turli urug' va to'plar bilan ataladigan nomlarning o'ziga xos kelib chiqish tarixi bor. Jizzax vohasi aholisi orasida har bir kishi o'z urug' – ajdodini yetti otasigacha bilishi kerakligi ularning kundalik hayotining ajralmas bo'lagiga aylangan. Vaqtlar o'tishi bilan urug' va qabilalar nomlarining bir qismi unutilib, ular o'zlarining yetti otasi bir bo'lgan to'plari nomi bilan atalish holatlari kuchaygan. Natijada qabila, urug' va ularning bo'laklari nomlari bilan ataladigan etnonimlarning aksariyati bugungi kunda joy nomlariga ko'chib etnotoponimga aylangan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ma'lumki, ilk o'rta asrlar Jizzax vohasini etnografik tadqiqotlari o'rganilar ekan, Jizzax vohasining ijtimoiy-siyosiy davri bo'yicha ko'plab ilmiy izlanishlar amalga oshirilgani ko'zga tashlanadi. Biroq bu masalaga chuqurroq yondashilsa, Jizzax vohasining etnomadaniy tarixi nisbatan kam o'rganilganligi ko'zga tashlanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologiyasi analiz va sintez, tadrijiylik, tarixiy-qiyosiy, ob'ektivlik, davriy-muammoviy va retrospektiv tahlil etishga asoslanadi. Bugungi kunda dunyo fanida tarixiy tadqiqotlar bo'yicha qo'lga kiritilayotgan yutuq va yangiliklardan, ayniqsa, ko'pchilik dunyo olimlari tomonidan qabul qilingan tadqiqot usullari va yondashuvlardan imkon qadar foydalanishga harakat qilindi. Tadqiqot yondashuvlariga asoslangan holda umumjahon tarixiy jarayonlar doirasida ilk o'rta asrlarda Jizzax vohasi tarixining kontseptual masalalari qarab chiqiladi. Tadqiqot vazifalarining amalga oshirilishi Markaziy Osiyo tarixida mavjud bo'lgan etnomadaniy tadqiqotlar voha tarixini tadqiq etishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Ma'lumki, 92 bovli o'zbek urug'lari nomlari (etnonimlar)ning o'ziga xos kelib chiqishi tarixi bor. Ularning eng qadimiylarining nomlanishi masalasida turli talqinlar bor bo'lib ularning aksariyatida inson uchun do'st bo'lgan yoki ko'makchi ro'lini bajargan jonivorlar, xususan, uy hayvonlari nomi bilan atalgan etnonimlar ya'ni urug'ning totemi hisoblanganlari, eng tarixiydir. Bunday etnonimlarning paydo bo'lishi bevosita diniy qarashlar bilan bog'liq bo'lib voha hududlaridagi etnooykonimlar majusiylilik shamanizm bilan aloqador holda paydo bo'lgan degan qarashlar borligini kuzatamiz. Ma'lumki har bir urug' va qabilalarning muqaddas hayvonlari (totemi) bo'lib, odamlar o'zlarini shu hayvonlardan tarqalgan, — yoki bevosita shu hayvonlar bilan aloqador bo'lgan yoki homiy sifatida qarab kelish holatlari kuzatiladi. Vohadagi jilonli (ilonli), jilontamg'ali (ilon-tamg'ali), qulon, oqbura, qarabura (bura-buvra-bug'ra – bichilmagan erkak tuya), qarg'a, shag'al (shaqal-chiyabo'ri), echki, taka, xo'kiz, tuya, bo'ri etnonimlari shular jumlasidandir[1]. Shuningdek hayvon azolarining nomlari tuyuqli, so'loqli, chorva bilan bog'liq, erganak (erganakli) ham urug' yoki to'p nomiga aylanib etnonimga aylangan. Hayvon nomlari va boshqa chorva bilan bog'liq tarzda atalgan etnonimlar ba'zan shu urug' ajdodining laqabi ham bo'lishi mumkin. Voha etnonimlari orasida urug'-aymoq tamg'asi nomi bilan atalgan etnonimlar ham ko'pchilikni tashkil etgan. (achamayli, oshamayli, qo'shtamg'ali, bolg'ali, kosovli, qaychili, taroqli, cho'michli, qirg'ili) Bu kabi urug'larning tamg'alari shaklan ana shu uy-ro'zg'or asboblariga o'xshash bo'lgan. Har bir so'zning etimologiyasi bo'lgani kabi o'zbek urug'lari va uning bo'laklari nomi bilan ataladigan joy nomlarining o'ziga xos etimologiyasi bor. Quyida Jizzax vohasida uchraydigan urug'lar va to'plar bilan bog'liq bo'lgan ma'lum bir joy nomlarini ko'rib chiqamiz.

Jizzax vohasidagi eng qadimgi etnooykonimlaridan biri eftaliylar bilan bog'liq bo'lgan abdal etnonimidir. Abdal (qorabdal) urug'i ilk o'rta asrlarda Markaziy Osiyoga kirib kelgan chorvador halqlardan bo'lgan eftalitlar ya'ni haytallarning avlodidir. Turli yozma manbalarda haytal, heptal, heptalon kabi nomlar bilan atalgan eftalitlar Suriya, Yunon manbalarida abdel, arman manbalarida xep'tal shaklida uchraydi[2]. Haytal so'zi etimologiyasi bo'yicha fors tarixchisi Bal'amiy (X asr) Tarix-i Tabari asarida, Buxoro tilida

«pahlavon», «jasur odam» degan ma'noni bildiradi deb takidlaydi[3]. Shu bilan birga keyingi vaqtlarda abdal deganda «gadoy», «darvesh» kishilar tushunilgan degan fikrlarni S.Qorayev o'zining tadqiqotlarida takidlab o'tadi[4]. Forish tumani hududida abdal etnonimi bilan aloqador bo'lgan Qorabdol nomli aholi maskanlari bor.

Arg'in –Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'otit turk» asarida qayd qilingan arg'u qabilasidir. Arg'in (Arg'un) bu mintaqamizdagi qadimiy urug'lardan bo'lib, «Boburnoma» va, o'zbek urug'larning dastlabki yozma shajarasi hisoblangan Mulla Sayfiddin Axsikandiyning «Majmuat-tavorix» asarida keltirilgan o'zbek urug'laridan birining nomidir[5]. Bu etnonimning mo'g'ul va qirg'iz tillaridagi manosi bir hil bo'lib arg'in (o'zagi arg' – duragay) so'zidan kelib chiqqan. Bu urug'ning yashash joyini Mahmud Koshg'ariy O'zgan va Azg'ish shaxarlari orasidagi hududlarda edi deb ma'lumot berib o'tadi[6]. Bugungi kunda vohada bir ikkita bu urug' bilan bog'liq bo'lgan aholi maskanlari bor.

Axtachi – qadimgi urug'lardan biri. Bu urug' vakillari Boburnomada ham tilga olingan[7]. Axta mo'g'ul tilida, umuman «ot» (jumladan «bichilgan ot») demakdir. Axtachi esa «otboqar», «jilovdor» (xon oti jilovini ushlab yuruvchi kishi) ma'nosini beradi. Oxtaxona yoki axtaxona nomli axoli turar joylari Zomin tumani hududida bugungi kunda ham uchraydi.

Achchi (Ochchi) – qishlog'i Zomin tumanida joylashgan tarixiy qishloqlardan biridir. Achchi etimologiyasi to'g'risida bir qancha fikrlar bo'lib bazilar suvi sho'r bo'lganligi uchun shunday nom olgan deyishsa bazilar urug' nomi deya takidlashadi. Bugungi kunda bu qishloq hududida qirg'iz urug'i vakillarining to'p bo'laklari yashaydi. «Abdullanova» asarida (16-asr) bu qishloq nomi Ochik shaklida uchraydi. Qadimiy turkiylarda achchi qabilasi bo'lgan; o'zbeklarda ochchi, qirg'izlarda achi urug'i borligi qayd etiladi.

Abuz (Obiz) - G'allaorol tumanida joylashgan qishloq bo'lib bu qishloqda qirqlarning ma'lum bir tarmoqlari yashaydi. Shuningdek, qo'ng'irotlarning bir bo'laki ham abiz, uz larning bir bo'laki esa aviz deb atalganligini ko'rishimiz mumkin. Boshqa turkiy halqlar tarkibida ham bu urug' uchraydi hususan, qozoqlarning jetiuruv, qoraqalpoqlarning ashmayli kabilasi tarkibida abiz urug'i bo'lgan.

Achamayli (Oshamayli, Ashamayli) bu urug' ham turli xalqlar tarkibida uchraydigan urug' nomi bo'lib bazan mustaqil urug' bazan esa biror urug'ning tarmog'i sifatida keltirib o'tiladi. Achamayli (Achamayli) – yuz urug'ining bir bo'laki ekanligini turli nasabnomalarda keltirib o'tiladi. Ho'kiz yoki qo'tosga uriladigan tamg'a yoki bolalar minishi uchun mo'ljallangan egar ochamay deyilgan. Demak, bu urug'ning tamg'asi egar shaklida bo'lgan bo'lsa kerak. Etnograf N.A.Aristov ochamayli urug'i och (ach) degan qadimgi qabila nomi bilan atalgan bo'lsa kerak, deb taxmin qiladi. Bugungi kunda bu nomdagi etnonimlar voha va unga chegaradosh hududlarda (Baxmal, Bayovut, Bekobod) saqlanib qolgan. Bu hududlardagi ochamaylilar to'p to'p bo'lib o'zaro urug' bo'linishlarga bo'linib yashab kelishmoqda. Bizni Achamayli urug'i «Navgondi» degan joyni O'ra-tepa bekligidan chorvasi uchun sotib olib joylashadi. 1870 yillari hozirgi Boyovut tumaniga qarashli bo'lgan Er-machit yoniga kelib o'troqlashib dehqonchilik va qisman chorvachilik bilan shug'ullanib yashay boshlaydi. Bu joylarni o'zlariga makon qilgan achamaylilar Sirdaryoni chap sohili bo'ylab o'zlarining nomi bilan bugungi kunda ataladigan Bekobod tumanidagi «Achamayli» aholi maskanini tashkil qilgan deb takidlab o'tadi kexsa oqsoqol A.Ortiqboev o'zining biz bilan suxbatida[8].

Bag'anali – o'zbek urug'larining bir tarmog'i bo'lib bazan alohida urug' bazida nayman urug'ning bir bo'laki sifatida eslanadi. Bag'anali «qorako'l teri», «yosh qo'zi terisi» demakdir[9]. Bag'anali nomli axoli maskanlari Zomin, Forish, G'allaorol tumanlarida bu nomdagi qishloqlar mavjud bo'lib, ularda yuz urug'i vakillarining bag'anali bo'laki vakillari yashaydi. Forish tumani hududida Qorabag'anali nomli qishloq bor bo'lib bu ham qadimgi turkiy qavmlar nomi bilan bog'liq bo'lsa kerak. Mintaqa halqlari tarixini o'rgangan M.H.Pardayev bilan olib borgan etnografik suxbatlarimiz davomida tarixiy Ustrushona rustoqlaridan biri bo'lgan Xarakana va uning bosh shaxri bo'lgan Xarakana shaxri qadimiy turkiylar shaxri bo'lib xara bu qora kan bu shaxar Qora shaxar manosini beradi bu bugungi kundagi Baxmal tumani markazi bo'lgan O'smatning o'midadir bu tuman ma'lum bir vaqtlar Qora qishloq rayoni deb atalganini ham bu turkiy qavmlarning vohada yashaganligi bilan aloqador deb deya takidlab, bu qora so'zi bilan bog'liq vohada o'nlab aholi maskanlari mavjudligini takidlaydi.Tarixiy Ustrushona bilan bog'liq bo'lgan Xarabug'ra Xaraxara kabi atamalar turli yozma manbalarda uchraydi[10].

Beshkubi - Zomin tumanidagi qishloqlardan biri bo'lib, «Beshta kuv» – yani qatqandan sariyog' oladigan asbob deb izoxlashadi. Yuzlarning katta tarmoqlaridan biri bo'lgan Xitoyizi (xitoyuzi) ning bir bo'limi beshkubi deb atalgan. Bu qishloqda shuningdek beshkubining qorasiyroq, chig'iriq, qalmat, jalmat, qoshg'ar kabi to'plari yashashi kuzatildi. Bu urug' bo'linishlarga qaralganda bu mayda to'plar vohadagi qirg'iz urug'ining ma'lum bir to'p va tarmoqlariga o'xshashligini kuzatamiz.

Barlos – O'zbekistonning katta qismida bu nomdagi etnoykonimlar ko'plab uchraydi. Jizzax vohasida, asosan Baxmal va Zomin tumani hududlarida yashovchi qadimiy turkiy urug'lardan biri bo'lib bu qabila to'g'risida Abulg'ozixonning Shajarai turk asarida keltirilishicha «qo'mondon», Navoiy tarificha «bahodir» degan ma'noni bildirgan[11].

Bahrin - bu nomdagi aholi maskanlari vohada uchramasada bu urug' bilan aloqador bo'lgan maskanlar vohada uchraydi. Chingizxon va uning o'g'illari boshqaruvi davridayoq nufuzli urug' sifatida bilingan «baarin» (bahrin)lar Mo'g'ulistondan Markaziy Osiyoning ichki hududlariga ko'chib kelgan ko'plab turk-mo'g'ular urug'laridan biri sifatida keyingi asrlardagi siyosiy va etnomadaniy jarayonlarda faol qatnashganlar. Ayrim rivoyatlarga ko'ra, bahrin urug'i mo'g'ullarning afsonaviy ajdodi Bo'do'nchardan tarqalgan urug'lar orasida eng katta tarmoq bo'lib, Bo'do'ncharning to'ng'ich o'g'li Baaridayning avlodidir[12]. Shu tariqa, eski turk-mo'g'ul an'anasiga Baariday nomidan «baarin» etnonimi kelib chiqqan, deb taxmin qilinadi. Bahrinlar bir qator turk-mo'g'ul urug'lari bilan ittifoqchi urug' sifatida ham bilingan. Ayniqsa, ular o'zbek va qozoq urug'lari orasida «tama», «toma» nomlari bilan tanilgan urug' bilan ittifoqchilik qilib, birga ko'chib yurganliklari tufayli bo'lsa kerak, yuqorida ham keltirib o'tilganidek, Buxoro amirligining Xatirchi bekligida Tama-Bahrin degan qishloq paydo bo'lgan[13]. Qizig'i shundaki, Tama yoki Toma etnotoponimi ham Bahrin toponimi kabi respublikamizning asosan markaziy, shimoli-sharqiy va shimoli-g'arbiy hududlarida – Xorazm, Navoiy, Jizzax vohalari hamda Farg'ona vodiysida saqlanib qolgan. Ayniqsa, Jizzax viloyatining Jizzax tumanidagi aholi maskanlaridan biri Tomago'zar deb atalishi diqqatga sazovordir[14].

Boyovut – respublikamiz hududida qadimdan yashab kelgan urug'lardan biri bo'lib bu urug' nomi bilan ataladigan Sirdaryo viloyati hududida alohida tuman bor. Bu urug' to'g'risida Rashididdinning «Jomeut-tavorix», Abulg'oz Bahodirxonning «Shajarai turk» asarlarida Chingizxon qo'shinlari bilan birga kelgan qabilalar orasida ham boyovut urug'i tilga olingan. Boyovut so'zi mo'g'ulcha «boy», to'g'rirog'i «boylar ovuli» «mulkdor» degan manolarni bildiradi. Shuningdek, bayovutlar o'zbeklarning bayot urug'i bilan ham yaqin ittifoqchilikda bo'lgan bo'lishi mumkin bu ikki urug'ning o'zak so'zlar o'zaro o'xshashlikka ega bo'lib bu urug'lar doimiy yonma yon yashab kelgan ko'rinadi. Shuningdek Buxoro viloyatining Qorako'l tumanida Bahrin-bayot degan qishloq uchrab, tadqiqotchilar fikricha, bu qishloq aholisi bahrin va bayot urug'laridan tashkil topgan. Boshqa tomondan esa unga qo'shaloq etnonim sifatida qarash va har ikkala urug'ning birlashmasi, deb talqin qilish mumkin[15].

Kerayt (Kerayit) – o‘zbek xalqi tarkibiga kirgan qabilalardan biri. Turli manbalarda kerayit so‘zi «qora qo‘y», «qora odam» yoki «qarg‘a» deb izohlangan (to‘g‘risi ham qarg‘a), etnonim oxiridagi -«t» harfi ko‘plik affiksidir. 1920—1926-yillardagi soni tarkibi to‘g‘risidagi ma‘lumotlariga ko‘ra, kerayitlardan Samarqand okrugining Jizzax uezdida 600 kishi, Kattaqo‘rg‘on uezdida 250 kishi va Buxoro vohasida 230 kishi yashaganligi kabi ma‘lumotlar keltirib o‘tiladi[16]. "Nasabnomayi o‘zbek" va "Asomiyi navodu du firqayi o‘zbek" ("To‘qson ikki o‘zbek qabilasi ismi") asarlarida boshqa o‘zbek urug‘ qabilalari qatorida sanab o‘tilgan[17]. Dashti Qipchoqda qolgan kerayit qozoqlar, boshqirdlar va no‘g‘oylar tarkibiga kirgan. Bugungi kunda kerayitlar nomi bilan bog‘liq aholi maskanlari vohada uchramasada lekin qirg‘ urug‘ining ma‘lum bir tarmoqlari qora, qora qo‘yli, kabi urug‘ning bo‘laklar borligi ko‘zga tashlanadi bu urug‘larning o‘zaro urug‘ bo‘linishlaridagi o‘zaro o‘xshashligi qirg‘ urug‘ining vohada XIX asrda nufuzi balandligi va sonining ko‘pligi natijasida bu kerayitlar urug‘ning tarkibidagi qora qo‘yli tarzida kirib singib ketgan bo‘lsa kerak. Qadimgi davrlarda Oltoy va Janubiy Sibirda yashagan turkiy qabilalar dunyoning to‘rt tomonini ranglar bilan ataganlar. Masalan qora rang shimolni, qizil rang janubni, ko‘k rang sharqni, oq rang g‘arbni, sariq rang markazni ifodalagan[18].

Qirg‘qishloq, Qora, Qaropchi, Qayirma, Qorasiroq kabi axoli maskanlari voha bo‘yab keng tarqalgan bo‘lib, bu etnonimlar, qirg‘ va yuz qabilalarining ma‘lum bir tarmoqlari sifatida, turli ma‘lumot va urug‘larning nasabnomalarida, shuningdek bu axoli maskanlarida yashayotgan yoshi ulug‘ oqsoqollarning bergan og‘zaki axbarotida bilinadi[19].

Qarapchi urug‘i ba‘zi bir ro‘yxatlarda 92 bovli o‘zbek urug‘laridan biri qatorida tilga olingan; Surxondaryo viloyatida qarapchi 16 uruqqa bo‘linadi, ba‘zan esa yuz urug‘ining katta bir bo‘lagi sifatida qayd qilingan. Baxmal tumani Qaropchi qishlog‘ida yashovchi urug‘ning keksa oqsoqollaridan olgan ma‘lumotlarga ko‘ra bular qo‘qoni qarochi tarmog‘iga mansub bo‘lib, qarapchi so‘zi qarovchi nozir, nazorat qiluvchi deganidir, bular Qo‘qon xonligi hududlaridagi karvonlar va savdogarlarni turli qarochi va yolto‘sarlardan himoya qilish uchun tuzilgan biylar, beklar, qo‘mondonlar jamoasi bo‘lganligi uchun shunday nom olishgan[20].

Qurqozon – o‘zbeklarning bu urug‘i alohida mustaqil urug‘ sifatida etirof etilmay balki, yuz urug‘ining ma‘lum bir tarmog‘i sifatida turli nasabnomalarda eslatilib o‘tiladi. Samarqand va Jizzax viloyatlarida bu nomdagi axoli maskanlari qayd etib o‘tiladi. Qurqozon asli qoraqozon bo‘lgan, degan fikrlar ham bor bo‘lib ularda keltirilgan ma‘lumotlarga ko‘ra, Qoraqozon so‘zi ikki ma‘noda ishlatilgan: 1) bir necha qishloqni o‘z ichiga olgan jamoa, bu qishloqlar hashar, ariq tozalash kabi ishlarni birgalashib bajarishgan; 2) harbiy xizmatga chaqirilgan kishi. No‘kar (navkar)lik muntazam armiya hisoblangan, qoraqozon (yoki qora cheriklar) esa harbiy xizmatdan tashqari o‘z qo‘mondonlarining ekish-tikish ishlariga yordam bergan, mollarga qaragan[21].

Xulosa va takliflar. Biz yuqorida Jizzax vohasida ko‘p uchraydigan ayrim etnonimlar haqida, bu etnooykonimlarning O‘zbekistondagi ba‘zi bir urug‘-qabilalar bilan bog‘liqligi ularning etimologiyasi, ma‘nosi haqida qisqacha to‘xtalib o‘tdik. Har qanday etimologiya, xususan aksari qadimiy so‘zlar bo‘lgan etnonimlar etimologiyasi murakkab xisoblanadi. Bugungi kunga kelib unutilib borayotgan bu kabi urug‘-aymoq nomlarini to‘plash, yig‘ish, shu etnonimlar bilan atalgan joy nomlarini, etnonimlar tahlil qilinishi tarix fani oldida turgan vazifalardandir.

ADABIYOTLAR

1. С.Қораев Топономика дарслик Т. 2003 йил,б.169-171.
2. Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари /С.Қораев; Масъул мух,аррир А.Мухаммаджонов.-Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005. -240 б
3. П. А. Грязневича и А. Н. Болдырева) Текст воспроизведен по изданию: О двух редакциях «Та'рих-и Табари» Бал'ами // Советское востоковедение, № 3. 1957
4. Қораев С. Ўзбекистон вилоятлари топонимлари /С.Қораев; Масъул мух,аррир А.Мухаммаджонов.-Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005. -240 б
5. Маджму ат-Таварих как исторический источник (Полный перевод, анализ и комментарии) Б.: 2017.- 348 стр
6. Девони луготи турк М.Кошгарий
7. Baburname, T., 1993.
8. Ўзбекистон Халқ таълим аълочиси Алисаид ОртиқбоевШирин шаҳри 2022 йил феврал ойи
9. С.Қораев Топономика дарслик Т. 2003 йил,б.169-171.
10. Қ.Алманов Ғарбий Турк хоқонлиги даврида Уструшона. Тарих фанлари фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати Қарши.2021- б 23.
11. Абулғози Баходирхон. Шажарайи турк. Ўзбекистан Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлғезмалар фонди, инв.№ 7668.
12. Қораев С. Географик номлар маъноси. – Тошкент: Ўзбекистон, 1978. – Б. 35.
13. Населенные пункты Бухарского эмирата (конец XIX – начало XX в.) / Материалы к исторической географии Средней Азии. – С. 123.
14. Список населенных пунктов Узбекской ССР 1928 года Округ Самарканд.
15. Охунов Н. Жой номлари таъбири. – Б. 49. С.Қораев Топономика дарслик Т. 2003 йил,б.169-171.
16. <https://malumot.ru/kerayit/> 1.11.2023
17. <https://genderi.org/microsoft-word----doc-v2.html?page=153>. 1.11.2023
18. Шаниязов К.Ш К этническо истории узбекского народа Т., 1974. 3-131. Ўша муаллиф: Қанғ давлати ва қанғлилар. Т., 1990 146 бет. Баскаков. Н А К вопросу о происхождении этнонима «киргиз»// СЭ 1964. № 2 .- С93-94
19. Қ.Алманов Жиззах воҳаси этномаданий муҳитида қирқ ва қанғлилар SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 8 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7434293>
20. С.Қораев Топономика дарслик Т. 2003 йил,б.169-171. Бахмал тумани дала тадқиқотлари Қаропчи қишлоғи оқсоқоллари берган маълумотлар.2023 йил
21. Қораев С. Географик номлар маъноси. – Б. 35-36.
22. Nematov, R. A., & Almanov's, Q. O. (2022). THE ROLE OF HISTORICAL SOURCES IN THE STUDY OF THE HISTORY OF THE TURKISH EMPIRE. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 2(10), 25-31.
23. Немаатов, Р. (2023). Илк ўрта асрлар Хоразм тарихшунослигининг бугунги ҳолати. Марказий Осиё тарихи ва маданияти, 1(1), 122-125.

24. Неъматов, Р. (2023). ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМДА КЕЧГАН ЭТНОМАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(6), 14-23.
25. НЕЪМАТОВ, Р. (2023). ХОРАЗМ АФРИҒИЙЛАР СУЛОЛАСИ–ТУРК ХОҚОНЛИГИ СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ. Journal of Fundamental Studies, 1(7), 16-23.
26. OBID, N., ULUGBEK, M., SHAROF, M., & RUSTAM, N. (2022). SOME CONSIDERATIONS OF THE COUNTRY LIFESTYLE DURING THE PERIOD OF PUBLIC COLLECTIVIZATION. International Journal of Intellectual Cultural Heritage, 2(1), 86-94.
27. Nazarov, O. R., & Nematov, R. A. O. (2020). FROM THE HISTORY OF UZBEKISTAN'S COOPERATION WITH UNESCO. Bulletin of Gulistan State University, 2020(4), 45-49.
28. Ne'matov, R. (2023). ILK O 'RTA ASRLARDA XORAZM TARIXSHUNOSLIGINING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Interpretation and researches, 1(21).
29. Неъматов, Р. А. У. (2020). Интеллектуальное и культурное наследие узбекского народа. Наука, образование и культура, (4 (48)), 85-87.